

ÚJ VILÁG – A TUDÁSALAPÚ TÁRSADALOM

Közpolitikai vitairat

Domschitz Máttyás

domschitz.matyas@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2017.3.45

Absztrakt

Az ipari kapitalizmus kialakulásához hasonló mély átalakulásban vagyunk. Az országok most az ezt meghaladó tudásalapú gazdaság kiépítésében versenyeznek. A nyertesek magasan képzett munkaerővel, nagy hozzáadott értékű munkát végeznek. Ezzel gazdagságot, erős középosztályt építenek. A képzetlen vesztesek nem tudnak eléggé bekapcsolódni az értékeesebb tudásmunkába és nagy segélyre szoruló tömeget alkotnak.

A tőke szabad mozgása leszűkítette a kormányok mozgásterét, ám a legfontosabb nemzeti feladat a magasan képzett emberek kifejlesztése maradt. A skandinávoknál jobb a közoktatás, a németeknél a szakoktatás, az ázsiaiak szorgalmasabb tanulók, jobbak az amerikai egyetemek. Akkor bedobjuk a törülközőt? Van, amit nem csinál meg más helyettünk. A mi tudásalapú társadalmunkat nekünk kell kiépíteni. Most.

Kulcsszavak

tudásalapú társadalom, hozzáadott érték, oktatás, középosztály, innovációs verseny, bérverseny

NEW WORLD – A KNOWLEDGE-BASED SOCIETY

Máttyás Domschitz

Abstract

We live in times of deep social transformation, similar to the emergence of industrial capitalism. There is a race between the countries towards the knowledge economy. The winners perform high added value work with a highly trained work force, building wealth and a strong middle class. The losers, the uneducated masses, will not be able to participate sufficiently in the valuable knowledge work, and will need social assistance.

The free movement of capital has narrowed the scope of government action, but development of highly educated people has remained a national task of utmost importance. Public education is better in Scandinavia, the German professional education is better than ours, Asian students are more diligent, American universities are better than ours. Should we give up? We need to build our knowledge-based society. Right now.

Keywords

knowledge based society, added value, education, middle class, innovation competition, wage competition

A következő oldalakon olvasható vitaindítóhoz olyan témákban várunk – természetesen nem aktuálpolitikai, hanem tudományos – hozzászólásokat, mint a tudástársadalom fogalma, értelmezése; tudás- és tőkefajták és egymáshoz való viszonyuk; tudástársadalom és globalizáció; hol tart Magyarország a tudástársadalom kiépítésében; mi minden szükséges ahhoz, hogy Magyarország jelentősen előre tudjon lépni a tudástársadalom felé; egyenlőtlenségek és felzárolásuk lehetőségei; és hasonlók.

A Szerző és a szerkesztőség előre is köszöni a hozzászólásokat, amelyek a jövő évi első számunkban fognak megjelenni.

ÚJ VILÁG – A TUDÁSALAPÚ TÁRSADALOM¹

Közpolitikai vitairat

Domschitz Máttyás

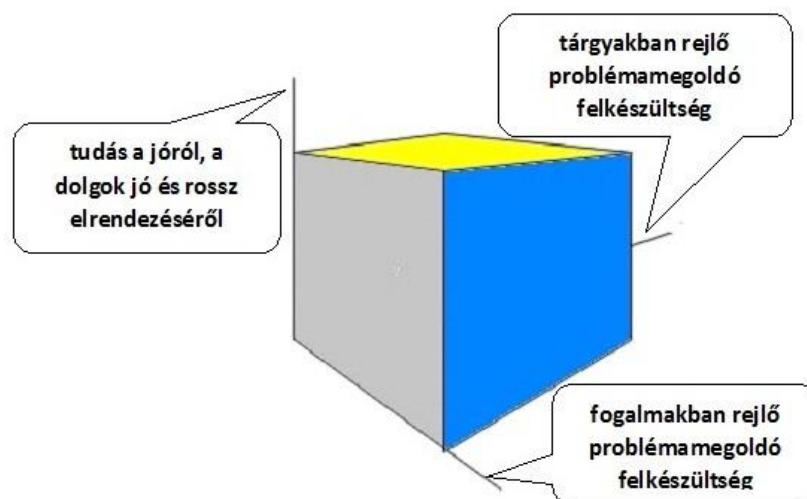
Új világtendencia

A tudásalapú társadalom jelenségének alapja, hogy nő a gazdaságban és a társadalomban az immateriális tényezők aránya az anyagi termeléshez képest. Ez átalakítja a társadalmakat. Ahogy az ipari forradalom eredményeként lecsökkent az élelmiszertermeléssel foglalkozók száma, ma csökken a fizikai munkások aránya és nő a szellemi munkásoké.

Ez annak a következménye, hogy bonyolódik a termelés és a társadalom. A szervezetekben olyan problémák megoldásával foglalkoznak, amelyekhez a szükséges tudás nem fér el egy vezető fejében. A régi, mindent tudó vezető helyén szakértői teamek vannak. A növekvő tudást kollektívák hordozzák. Ez átszabja a szervezeti, hatalmi és társadalmi viszonyokat és a tőke szerkezetét. (1. ábra) A tőkének sosem csak anyagi összetevői voltak, csak az újabb fejlemények tükrében jobban látszanak a korábban elhanyagolt tényezők. (Domschitz 2012, 2013)

1. ábra

A tőke összetevői

¹ A tanulmány a Megújuló Magyarországért Alapítvány támogatásával készült, és épít a Párbeszéd tudásalapú munkacsoportjában szervezett vitákra.

Anyagi tőke. Mostanáig főleg az anyagi tőkére figyelt a világ. A gazdaságtan és az egyenlősíteni akaró klasszikus baloldal a kor jellemző tőkeformájával, az anyagi tőkével számolt. És az egyenlőtlenégeket, az anyagi tőke birtoklása/nem birtoklása alapján vezette le. A programok is döntően az anyagi javak előállításáról szóltak, vagy az anyagi egyenlőtlenégek leküzdését jelentették. A baloldal küzdött a munkásság tőkéhez való juttatásáért és a jobb bérekért. Ám a tőkének más összetevői is vannak.

Tudástőke. Egyre jelentősebb a termelésben az emberek képességeiben rejlő tudástőke. Segítségével ismerjük meg a világunkat és vele oldjuk meg a problémákat.

Tudás a jóról. Annak a tudása, hogy mi a jó és a rossz, mi értékes és értéktelen. Ilyen például az emberek, szervezetek közti bizalom, kiszámíthatóság. Értékesnek vagy értéktelennek, helyesnek vagy helytelennek gondolunk-e valamilyen cselekvést. E tudás segít prioritásokat képezni és vele tudunk alternatívákról dönteni, melyik közülük a jobb.

E tőkék az emberi felkészültségek három dimenzióját alkotják.

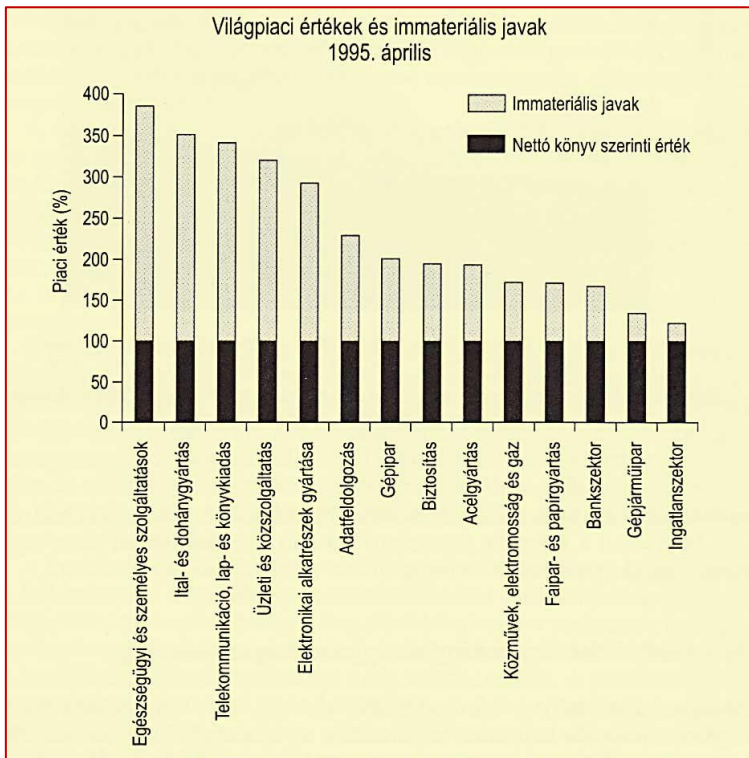
Mindegyik tőkeösszetevő támaszkodik a többire. Egyik sincs önmagában. Egy tárgyat nem lehet előállítani tudás nélkül, és nem állítanánk elő, ha nem tudnánk, hogy mire jó.

Mindegyik tőkeösszetevővel problémákat oldunk meg. Az ipari kapitalizmus elején az anyagi tőke volt a domináns, ma erősödik a másik két összetevő szerepe.

A mai vállalatok értékében egyre nagyobb tétel a vállalat ismertsége és a vállalattal kapcsolatos bizalom, a vállalati kultúra, a dolgozók tudása, motiváltsága, egymásba helyezett bizalma, együttműködési készsége. E tőkeelemeket nem lehet bankba tenni, nem tudja kezelni a vállalati mérleg. Az immateriális tőke aránya ágazatok szerint is változik. A 2. ábrán – a könyv szerinti értéket 100-nak tekintve – láthatók egyes ágazatok immateriális tőke arányai. (Sveiby 2001)

2. ábra

Az egészségvédelemmel foglalkozó és a márkás fogyasztási cikket gyártó vállalatok értékében nagyobb hányadot képviselnek az eszmei javak. Ezzel ellentétben az ingatlanszektor vagyontárgyainak jelentős része kézzelfogható, és éppen ezért mérhető.

Forrás: Morgan & Stanley Capital International World Index

A tudásalapú társadalom kialakulása átrendezi az országok közti viszonyokat is. Nem egyformán halad előre. Jobban halad ott, ahol a tudás-teremtés feltételei társadalmi méretekben jobbak. Aki előbbre jár az oktatásban, az előbbre jár a gazdaságban és a társadalom emberi minőségében. Ma ezek ideáltípusai a skandináv országok. Az 1. táblázaton láthatjuk a GDP arányos állami kiadásait a Magyarországgal összehasonlítva. Abszolút értékben még nagyobb a különbség, mert a skandináv országokban a GDP is nagyobb.

1. táblázat
GDP arányos közoktatási és felsőoktatási kiadások

	2009 Összesen	2012 Közoktatás	2012 Felsőoktatás	2012 Összesen
Magyarország	5,12	2,6	0,8	3,4
Dánia	8,74	5	1,8	6,8
Norvégia	7,24	4,9	2,5	7,4
Izland	7,81	4,5	1,4	5,9
Finnország	6,81	4,1	2,1	6,2
Svédország	7,26	3,9	1,9	5,8

(Forrás: Eurostat 2009, OECD 2012, Pogátsa 2016)

A munka ár-érték aránya. A hozzáadott érték forrása egyre inkább szellemi természetű. A vállalatok, országok két alapvető stratégiával versenyeznek ebben is (3. ábra).

3. ábra
Kétféle alapvető stratégia

Innovációs verseny	Árverseny
Nagy hozzáadott érték	Kis hozzáadott érték
Magas ár	Alacsony ár

Az egyik stratégia az olcsó munkaerőre épít. Abban versenyez, hogy hogyan lehetünk a legolcsóbbak a piacon. Az olcsó munka pedig képzetlen munka. Nem állít elő nagy értéket, ezért olcsó, de sok van belőle. Ebből alacsony fizetések, alacsony adóbevétel, fogyasztás, életszínvonal fakad. Az alacsony fogyasztás alacsony keresletet generál és fékezi a gazdaságot. Ez az árverseny szűkülő spirálba hajtja a gazdaságot.

A másik stratégia arra törekszik, hogy a munka nagy értéket hozzon létre, ennek megfelelően az ára is magasabb legyen. Ezt jól képzett dolgozók, szervezetek és gazdaságok tudják megtenni. A magasabb bérek nagyobb adóbevételt hoznak az államnak, és nagyobb fogyasztást generálnak, ezzel ösztönzik a gazdaságot.

A tőke így talál olcsó és alacsony hozzáadott értéken termelőket, ide helyezi az egyszerű munkáit, az összeszerelő üzemait, és talál magas hozzáadott értéket termelőket, ide helyezi az innovációs beruházásait.

A tudásalapú társadalom kialakítása nem óhaj. Tendencia. Van. Akkor is, ha akarjuk, akkor is, ha nem. Mindenképpen elhelyezkedünk a tudásalapú új világban. Vagy a centrumában, a centrum közelében vagy a perifériáján. Az elhelyezkedés alapja a tudásmunka képessége. Ez is befektetést igényel. Döntően az oktatásba és az egészségbe.

Ez paradigmaváltást követel a tőkéről való gondolkodásban. Az oktatás és az egészségügy tőkebefektetés. Ez szemben áll a maradékelvű felfogással, amely szerint akkor költünk e területek fejlesztésére, ha marad.

A tudás természete és a tudásalapú társadalom

Minden eddigi társadalom tudás alapú. Az emberek szükségleteik kielégítésére a korábban bemutatott háromféle felkészültséget használják. Amióta van emberi társadalom

- ◆ a tárgyakkal fizikai-természeti problémákat,
- ◆ a nyelvhasználattal megértési, és kommunikációs problémákat,
- ◆ a jóról való tudással értékelési-döntési problémákat

oldunk meg.

E felkészültségeket az ember konstruálja. A tudásalapú társadalomban az iparra ráépült a tudás termelése, és a tudást hordozó emberek miatt felértékelődtek az emberi viszonyok.

Az új munka

Az új tudásalapú munkában gyakran nem eszköz keletkezik, hanem kölcsönös megértés – megértés a közös cselekvéshez. Ezt máshogy kell szervezni, mint a tárgyak előállítását. A munka „túloldalán” nem tárgy, hanem érző, gondolkodó ember van. Ez igaz a szervezetekre és az országok szervezésére is. Meg lehet szervezni mechanikusan és kényszerekkel vállalatokat, társadalmakat, de az biztosan nem lesz tudásalapú társadalom.

E munkában nem manipulálni kell a másikat, hanem egymásra figyelve kölcsönös egyetértést kell kialakítani arról, hogy

- ◆ mit tekintsenek *igaznak* (mi a helyzete a szervezetnek, az innováció tárgyának, az országnak.) Ez a világ bonyolultabbá válása miatt nehéz, mert minden specialista csak egy részét ismeri a valóságnak. Itt tehát *kölcsönös nézetegyeztetést* kialakító kommunikációra van szükség.
- ◆ egyetértést kell kialakítani arról, hogy mit tekintsenek helyesnek, etikusnak. Azért kell ezt közösen kialakítani, mert e nélkül a normarendszer kevésbé lesz megalapozott és eredményes, és kevésbé fogják követni. Ez is tőke.
- ◆ meg kell értetniük önmagukat, szakemberekként is és emberekként is. Mert a tudás az emberhez van kötve. Olyan megoldásokat kell találniuk, amelyek megfelelnek a személyeknek is. (Habermas 1994)

Az így kialakított közös valóságkép talaján tudják kezelni a bonyolultságot. A hierarchikus szerveződés mellé a heterarchikus szerveződés lép. Attól függően, hogy milyen problémát kell megoldani, úgy kell az ahhoz értő specialistának dominálni. A speciális tudás mellett képesnek kell lenniük a másik ember szempontjainak átvételére, nézőpont váltásra, együttműködésre, önmaguk megértetésére. A hagyományos oktatás nem tanít erre. A szervezetek az ilyen nézetegyeztetésekre alapozva alakítanak ki innovációs megoldásokat, amelyeket aztán fizikailag is megvalósítanak –talán egy más országban, ahol találnak erre olcsó munkaerőt.

A tudástőke több fontos jellemzőben különbözik az anyagi tőkétől

A tudástőke birtoklása. A tárgyat, a pénzt birtokolhatja úgy valaki, hogy az nincs a vele dolgozó munkás birtokában. Ez nem mondható el a tudástőkéről. A tudástőke az ember személyiségéhez tartozik. Nem lehet elvenni tőle. És csak úgy tud dolgozni vele, ha elsajátította, ám ezzel részessé válik a tulajdonban. Munkája kevésbé elidegenedett, mint azé a fizikai munkásé, aki kevesebb tudással dolgozik a tulajdonos gépein.

A tudásmunka terjedésével nő a tőketulajdonosok aránya. Ez átalakítja a társadalmakat. A tudásalapú társadalmak demokratikusabbak. A munkahelyeken már nem termelőeszközök nélküli kiszolgáltatott munkás dolgozik, hanem tudásbirtokos. Tulajdonosként kell vele bánni. Nem kiszolgáltatott, nem nincstelen, hanem birtokos. Ha elmegy a cégtől vagy az országból, viszi magával a tudását; más céget, más országot gyarapít.

A tudás nem halmozható fel olyan mértékig, mint az anyagi tőke. A tudás, amivel dolgozunk, több, mint amit tudhat egy ember, és több, mint amit egy szervezet birtokolhat. A tudás megosztása kényszer. A pénz, az anyagi tőke továbbra is kevesek birtokában maradhat, akik az emberiség töredékét alkotják. De a tudás egyre nagyobb tömeg birtokában van, s ez nem vehető el tőle. A tudás nem központosítható. A tudásalapú világban a központosítás bujtja a rendszert, mert akkora hatáskört ad a központnak, amelyet az nem érhet fel tudással.

A hatalom átrendeződése. A bonyolódó szervezetekben olyan problémákat kell megoldani, amelyekhez több ember tudása szükséges. Itt nem dominálhat egyetlen szempont sem. Ezért a hierarchikus szerveződés helyére a heterarchikus, a több eltérő szempontot egyesítő agytröszt-szerű modell lép. A túlzott hatalomkoncentráció idejétmúlttá válik. Ennek van oktatási következménye is. Az iskolának erre is fel kell készíteni. Olyan vitázók kellene, akik határozottan képviselik a maguk igazát és tiszteletben tartják a másik személyét.

A tudásra nem érvényes a megmaradási elv. Míg a régi tőkék esetében, ha valahol a tőke nő, máshol csökken – legfeljebb e csökkenéseket nem veszik számításba. Nő az anyagi gazdaság, s csökken a bioszféra valamilyen jellemzője. Nő valakik pénzvagyona, s csökken valakiké máshol. A tudást, ha megosztjuk, akkor az még a megosztóé is marad. A tudás megosztásával a tudástőke nő, ezért ez növekedési forrás. Fő terepe az oktatás, amely növeli a tőkét.

A termelékenység növekedése miatt egyre kevesebb ember kell az élelmiszerek és a fizikai tárgyak előállításához, ezért nem is lehet ilyen munkát adni nekik. De lehet olyat, ami a műveltséget, a képességeket, az egészséget, az élet minőségét növeli. Ez is tőkenövelő tétel.

Nem érvényes a redisztribúció. A tudástőkét nem lehet államosítani, nem lehet mástól elvenni. Csak úgy szerezhető meg, hogy az egyének hosszú ideig munkálkodnak saját tudásuk kifejlesztésén. Az egyenlőtlenségek a tudás megszerzési lehetőségeiben vannak, s a politikának az egyenlőbb esélyeken kell dolgoznia.

Az ipari és a tudás paradigma alapvető különbségei. A tudásalapú társadalmakban sok jelenségre máshogy tekintenek, mint az ipari rendszerekben. Néhány változást mutat a 2. táblázat. (Sveiby 2001)

A tudástőke egyszerre személyes és közösségi. A tudásmunkában a személyek megosztják a tudásaikat. Ezt csak személyes tudásbirtokosként tehetik. Közösségi, mert a közösség tagjai birtokolják, és mert a tudás létmódja a megosztás. A tömeges tudásmunka új tőkeviszonyt hoz létre a korábbi magántulajdon viszonyai mellett.

Új egyenlőtlenségek. Van, ahol a régi ipari munka társadalmi tudástársadalmakká alakulnak át és a tudással való munka a jellemző. S mert ennek nagy a hozzáadott értéke, jobban meg is lehet fizetni. Ezek a régiók innovációs versenyben vannak másokkal. A verseny lényege, hogy ki tud nagyobb hozzáadott értékű megoldásokat kidolgozni.

Máshol – például Magyarországon – az olcsó munkán alapuló ipari munka társadalmát építik, amelynek kicsi a hozzáadott értéke. Ez a munka árversenyben van más régiók munkáival abban, hogy ki tud olcsóbb munkaerőre támaszkodva versenyelőnyre szert tenni.

A tudásalapú társadalom egy komplex rendszer, amelyben minden összetevő hat a másikra. Gazdaság, politika, adózás, innovációs fejlesztések, oktatás, egészségügy egységes rendszert alkotnak, amelyben az egészséges és művelt emberek fejlődése a cél – a közoktatás és az egészségügy a legfontosabb befektetéssé vált.

2. táblázat

Az ipari és a tudás paradigma

Megnevezés	Ipari szemléletben	Tudás alapú szemléletben
Emberek	Költségek, erőforrások	A bevétel termelői
A termelés eredménye	Dolgok, kézzelfogható termékek	Immateriális javak (modellek, elméletek, eljárások, szoftverek)
Termelés	Fizikai munkások fizikai dolgokat munkálnak meg, anyagi termékeket állítanak elő	Tudásmunkások a tudást immateriális javakká alakítják
Munkafolyamat	Gépi technológia által vezérelt, lépésről lépésre szervezett	Gondolatok, kommunikáció által vezérelt, kaotikus
A termelés szűk keresztmetszete	Pénz és emberi képességek	Idő és tudás
A bevételek elsődleges formája	Anyagi javak (pénz)	Tanulás, új gondolatok, felismerések, új ügyfelek (K+F)
A vezetés feladata	Ellenőrzés	A kollégák támogatása
A hatalom forrása	A hierarchiában elfoglalt hely	Tudás, szakértelem
Információ	A kontroll eszköze	A kommunikáció eszköze, problémamegoldó erőforrás
Információáramlás	A szervezeti hierarchián keresztül	A munkatársak hálózatain keresztül
Tudás	Egy eszköz a sok közül	A munka alapja
A tanulás célja	Új eszköz megtanulása, alkalmazása	Új (tudás) vagyon létrehozása
Részvénypiaci érték	Dologi javak által meghatározott	Eszmei javak által meghatározott

Új egyenlőtlenségi rendszer

A három különböző felkészültség (tárgyak, tudás és társadalmi tőke) tulajdonságai meghatározzák a hozzájuk való egyenlőtlen hozzáférés lehetőségeit. (Domschitz 2012)

A hozzáférési esélyekben sok mondandója van a kommunikáció participációs modelljének. E modell a problémamegoldási felkészültségekhez való hozzáférésként tekint a kommunikációra. (Horányi 2007)

Az egyenlőtlenségekhez igazságossági elképzelések kapcsolódnak. Amartya Sen szerint a fejlődés szabadság, amely lehetővé teszi az emberek kibontakozását. (Sen 2003) John Rawls

igazságosságelméletében azt javasolja, képzeljük el, hogy nem tudjuk előre, hogy hova születünk, és bárhova születünk, egyenlő esélyeket kell kapnunk képességeink kibontakozására. (Rawls 1997) Az egyenlőtlenségeket e szemléletben nézzük.

Tárgyakhoz való egyenlőtlen hozzáférés

A tárgyakhoz való hozzáférésnek egyenlőtlen fizikai feltételei vannak. Van-e otthon étel, s víz, fürdőszoba, vagy nincs. Sőt: van egyáltalán otthon, vagy nincs. Van könyv a polcon, vagy nincs. Van internet, wifi, vagy nincs. Van felénk sűrű tömegközlekedés, vagy nincs.

A tárgyak használatához képességekkel kell rendelkezünk. Testünket alkalmassá kellett tennünk a tárgyak használatára. Például meg kellett tanulni fogat mosni, tisztálkodni, írni, biciklizni, autót vezetni. Testünk egyenlőtlen képességei egyenlőtlen tárgyhasználatot eredményeznek.

A tárgyakról egy sor ismerettel kell rendelkezünk, hogy észlelhessük, és tudjuk, mire valók, hol találhatóak stb. Ismereteink egyenlőtlensége is egyenlőtlen tárgyhasználatot eredményez.

A tárgyakkal való rendelkezést intézmények szabályozzák. Fontos, hogy birtokolom-e az életemhez szükséges anyagi feltételeket, vagy ezeket más birtokolja. E kérdés a marxizmusban a társadalmi struktúra alapja. Életesélyek és hatalmi helyzetek egyenlőtlenségét okozza.

A szimbolikus/fogalmi kultúrához való egyenlőtlen hozzáférés

A tudások anyagi hordozóit érzékeltetni kell. Meg kell látni a papíron a betűt, az apró betűhöz nagyító szemüveget kell használnunk. A szóban elhangzó információt meg kell hallani.

Sok minden múlik azon, hogy jelen vagyunk-e az információ elhangzásánál. Szabályozzuk is, hogy ki hallhatja az információt, s ki nem. Ki olvashat világnézetének megfelelő sajtót, hallgathat rádiót, és ki nem? Ki vehet részt az egyetemi oktatásban, s ki nem, kit finanszíroz az állam, és kit nem? Ezek egyenlőtlensége anyagi egyenlőtlenségeket is eredményez.

A fogalmakat gyakran más fogalmakkal magyarázzuk. Az új tartalom megismeréséhez, megértéséhez ismerni kell azt a nyelvet, amelyen elmondják. A jó olvasási képesség, a tanulási technikák ismerete megkönnyíti és élvezetessé teszi a tanulást. Mindennek az egyenlőtlensége egyenlőtlen ismereteket és problémamegoldó felkészültséget, egészében egyenlőtlen életet eredményez. Amiképpen a termelésben megnőtt a tudás szerepe, a tudás különbsége az életesélyekben is meglátszik.

Ha a magyar anyanyelvű pedagógusok olyan szókincsű nyelvet beszélnek, amelyet nem értenek a szegényebb nyelvű diákok, akkor azok nem értik az új ismereteket. Érthető a beszéd, ha az új tudást ismert szavakkal magyarázzák, és érthetetlen, ha ismeretlennel. Nyelvünk egyenlőtlensége egyenlőtlen tudást eredményez.

Egyenlőtlen hozzáférés a jóról való tudáshoz

Ennek is van anyagi és fogalmi feltétele. Élménytelen átélhetőnek kell lennie a cselekedetek felemelő „jó” és alacsonyító „rossz” voltának, következményeinek. Átéltető jutalom, vagy kudarc kell ahhoz, hogy a jó és rossz megkülönböztetésére képesek legyünk. Jelen kell lenni a „jó” ünnepein. És viselni kell a kudarcot. Az élmények egyenlőtlensége egyenlőtlen hozzáférést jelent az értékekhez, s így az életben való eligazodáshoz és életminőséghez.

Az értékekhez való hozzáférés fogalmi-gondolati magasságokat is igényel. Pontosabb a „jó” ismerete, ha az érzelem segíti a gondolatot, s a gondolat segíti az érzelmek észlelését. Fogalmaink egyenlőtlensége egyenlőtlenséget okoz az értelem és értékek elképzelhetőségében.

Mindez szocializáció révén sajátítható el. Ahány kultúra és szubkultúra, annyiféle értelem van. Segít az olvasás, a művészet, a kultúra, a kultúrák (!) történeteinek elsajátítása. Az értékekhez való hozzáféréshez valahol – a kultúránkban – otthon kell lennünk. Idegen kultúrában, amely elnyomja a miénket, elidegenedetten létezünk. Az idegen kultúrának való alávetettség egyenlőtlenséget teremt az értékek átélésében és az életvezetés minőségében. Valakinek értelemmel teli a csador viselése európai iskolában akkor is, ha valakik szerint az iskolának vallásilag semlegesnek kell lennie. Vannak azonos neműek, akik életüket házassági kötelekben szeretnék élni úgy, mint más párok, s vannak országok, ahol ezt megtehetik, s vannak, ahol nem.

Az iskolai egyenlőtlenségek fontos tényezője az is, hogy az iskolába szegénységből, vagy/és roma családokból érkezett tanulók otthonról hozott kultúráját az iskola „rossznak”, megváltoztatandónak ítéli, és ezzel elidegeníti a gyerekeket a kultúrájuktól. Pedig az iskolának kellene befogadóan alkalmazkodni az érkező gyerekekhez, hogy természetes különbözőségeik felől építse ki a tudásalapú társadalom univerzális képességeit.

Társadalompolitikai következmények

Látjuk, hogy a társadalmi különbségek okai egyre inkább tudás természetűek. Ennek következménye van a társadalomkritikai gondolkodásban.

Amennyiben az élethez szükséges javak kulturális természetűek (is) mutatkoznak, akkor elavul a csak az anyagiakra koncentráló társadalomkritikai gondolkodás. Az újabb egyenlőtlenségeket nem lehet csak anyagi támogatással csökkenteni. A tudás megszerzése a személyek és a közösségek saját felkészültségeiken való munkáját igényli.

Ezért a kizsákmányolás fogalma is félrevezető az újabb egyenlőtlenségek esetében. A zsákmány olyan, amit elvesznek valakik valakiktől. A tudás esetében az a probléma, hogy sosem volt sokak birtokában. Ezért az újabb egyenlőtlenségek nem magyarázhatók kizárólag az elvétellel.

A tudást az emberek saját képességeik kimunkálásával szerzik meg, vagy nem szerzik meg. A társadalompolitikának e képességefejlesztés feltételeit kell biztosítani. Így a csak anyagi elosztásra koncentráló szemlélettel szemben tudás-intenzív perspektívában is kell gondolkodni. A mobilitási esélyek növelésével építeni kell a középosztályt és nyitni kell a tudás-munkások felé!

Ha az ökológiai kritika szempontjait is figyelembe vesszük, akkor olyan ökológiai és társadalomkritikai gondolkodásra van szükség, amely miközben korlátozza az öncélú anyagi növekedést, támogatja a szellemet. Ezzel a társadalom problémamegoldó felkészültsége úgy tud nőni, hogy nem terheljük jobban a természeti erőforrásokat.

Összefoglalva: a társadalmi különbségek csökkentésének ma már elsősorban műveltséget emelő, oktatási követelményei vannak. A gazdasági-társadalmi tervezésnél e komplex hozzáférési lehetőségeket és ezek egyenlőtlenségét is figyelembe kell venni.

Az oktatás egyenlőtlensége nemzetek közti egyenlőtlenségeket is okoz. Az alapvető különbségek 3. táblázatban láthatók.

Az egyszerű munka olcsó, s a magyarországinál vannak olcsóbb tömegek. Az egyszerű munka ára és hozzáadott értéke nem elég a szükségletek kielégítéséhez. A műveltebb rétegek és országok életesélyei jobbak másoknál, mert jobbak a hozzáadott érték előállításai képességeik.

3. táblázat
Az oktatás alapvető különbségei

Van ahol az oktatás magas színvonalú stratégiai állami befektetés, lehetőség mindenki számára	Van ahol az oktatás alacsony színvonalú, (maradékeltű) állami kiadás a tömegek számára, egy kisebbség saját erőből beruház
<p>Az oktatás nagy mobilitási esélyt ad mindenki számára. Az oktatás révén ki lehet kerülni a szegénységből és be lehet kerülni a középosztályba.</p> <p>Van esélyteremtés az iskola és óvoda előtti időszakban. A gyerekek egyenlőbb képességekkel érkeznek az iskolába</p> <p>A jobb oktatás révén többen dolgoznak, és magasabb értékű munkát tudnak elvállalni.</p> <p>A jobb képességű emberekkel rendelkező térségekbe, országokba szívesen megy a tőke a magas hozzáadott értékű munkákkal, ezért itt sok innováció születik.</p> <p>A magasabb értékű munka jobb béreket jelent.</p> <p>A (magasabb) béreket elköltik, ez keresletet jelent más vállalkozások számára, ez serkenti a gazdaságot.</p> <p>Erősödik a középosztály, kevesebb a segélyre szoruló.</p> <p>A magasabb jövedelem magasabb adóalapot jelent, ez növeli az állam bevételeit.</p> <p>Az államnak van pénze a magas színvonalú oktatás megszervezésére.</p> <p>Az állam beruház az oktatásba ...</p>	<p>Az oktatás nem ad mobilitási esélyt mindenki számára. Az oktatás révén nem lehet kikerülni a szegénységből, csak kivételesen lehet bekerülni a középosztályba.</p> <p>Gyenge az iskola és óvoda előtti esélyteremtés. A gyerekek egyenlőtlen képességekkel érkeznek az iskolába.</p> <p>A gyenge oktatás miatt kevesen dolgoznak, és kis értékű munkát tudnak elvállalni.</p> <p>A kisebb képességű emberekkel rendelkező országokba nem szívesen megy a tőke, csak a kis hozzáadott értékű munkákkal, ezért itt nem születnek innovációk.</p> <p>Az alacsonyabb értékű munka kisebb béreket jelent.</p> <p>Az alacsony bérek kis keresletet jelentenek más vállalkozások számára, ez visszafogja a gazdaságot.</p> <p>Kicsi és gyenge a középosztály, több a segélyre szoruló.</p> <p>A kisebb jövedelem kisebb adóalapot jelent, kicsi az állam bevétele.</p> <p>Az államnak nincs elég pénze a magas színvonalú oktatás megszervezésére.</p> <p>Az állam nem tud beruházni az oktatásba...</p>

Stratégiák és értékek

A megoldás típusai

A tudásalapú társadalmak kialakítására többfajta megoldás született. A megoldások attól függenek, hogy

- ◆ mit gondolunk az állam és az egyének feladatairól, illetve
- ◆ a szűkös források között egy magas kultúrájú elitre fókuszálunk, amely megtalálja a helyét a tudásalapú társadalomban, vagy az esélyteremtést széles rétegekre is kiterjesztjük.

Így négyféle fejlesztési stratégia határozható meg:

- ◆ piaci automatizmusokban gondolkodó és szűk elitre fókuszáló „elitista”,
- ◆ piaci automatizmusokkal számoló, de széles körű esélyteremtő „libertárius”,

- ◆ aktív államban gondolkodó elitista, „magas kultúrára – tudományra” fókuszáló”,
- ◆ aktív állammal számoló és széles körű esélyteremtő „szociálpolitika-központú” modell. (Tamás 2007)

4. táblázat
Fejlesztési stratégiák

	A fejlesztést piaci automatizmusokra bízva	A fejlesztést erős állami befektetésekkel támogatja
Néhány esélyes területre fókuszál	elitista (1)	magas tudomány, innováció (3)
Széles körben teremt esélyt a fejlődésre	libertárius (2)	szociálpolitika központú (4)

1. Elitista modell

E modell a piaci alkalmazkodást a tiszta piaci viszonyokra kívánta bízni. E neoliberais megoldás volt jellemző a rendszerváltás utáni kormányok gondolkodására. Leépítették a jóléti államot, ellehetetlenítették a dolgozók érdekérvényesítési lehetőségeit. Megszorító csomagokat vezettek be a költségvetési egyensúly érdekében. Privatizáltak. A közbeszerzéseket a „versenyképes” nagyvállalatok nyerték verseny előnnyel, vagy korrupcióval. Az eredmény: az állam a politika és gazdaság összefonódásából gazdagodó oligarchák befolyása alá került. Ez az új „elit” felemészti az ország javait. Szavakban a piaci mechanizmusoktól várták az ország felzárkózását, és közben a piac ellen dolgoztak. Az eredmény: szűkülő és lecsúszó középosztály, növekvő szegénység. Az így kialakuló néhány tudásintenzív megoldás is egy szegényedő és rövid távú túlélésben gondolkodó közegben találja magát. Milliók estek ki a piaci kapcsolatokból és a társadalmi szolidaritás intézményeiből.

2. Libertárius modell

A piaci automatizmusokban gondolkodó és szélesebb rétegeknek esélyt adó libertárius modellnek volt néhány középosztályosodást lehetővé tevő éve. A társadalom egy részében elindult egy saját vállalkozó szellemen alapuló polgárosodás ott, ahol a piacot még nem uralták el korrump hálózatok. Pár évig hihettünk abban, hogy kialakul a kapitalizmust stabilizáló, anyagilag független középosztály, amely rendelkezik tartalékkal, hogy egy munkahelyváltás ne veszélyeztesse az egzisztenciáját. És megfelelően művelt ahhoz, hogy bele tudjon szólni a közéletbe.

A polgárosodó középosztály és az elit jelentős önerőt szánt a saját és gyerekei oktatására. Megteremtette a szegény állami oktatás magasabb színvonalú alternatíváját. Kialakultak reform pedagógiai, elit általános és középiskolák; ezeket ma visszafejleszti az állam.

Ez a polgárosodás egy szűk körre terjedt ki, így nem elég erős a demokrácia megvédéséhez, az oligopóliumok és a korrupció visszaszorításához. Egyre nehezebben teremt meg anyagi és szellemi újratermelésének feltételeit. Kulturális tőkéből még így-úgy megél, de az új-feudális viszonyokban fenyegetve van függetlensége.

3. Magas kultúrára fókuszáló állam

Ez a modell a hazai jó adottságokra koncentrálva, néhány esélyes területen termelne tudományos és innovációs eredményeket, majd ezeket hasznosítaná a globális gazdaságban. Ma-

gyarországon sajnos nincs olyan erős vállalati szféra, amellyel ezeket az eredményeket a globális gazdaságban hasznosítani lehetne. A kutatás fejlesztést azonban nem szabad elhanyagolni, szorgalmazni kell a kutatói bázis nemzetközi közegbe való bekapcsolódását.

A kutatás bázisai a kutatóintézetek mellett az egyetemek. Az egyetemek oktatói a közel-múlt terhelése miatt az oktatásra szocializálódtak, de most, hogy kisebb lett a hallgatói létszám, a felszabadult kapacitásokat kutatásra lehet fordítani. Az alkalmazás formális feltételéhez eddig is hozzá tartozott a kutatás. Az igazi probléma, hogy nincsen a kutatásra állami stratégia.

A tudásalapú fejlesztésnek van olyan fajtája, amely megfelelne a hazai lehetőségeknek. Ez a kis és középvállalkozások, egyetemek, kutatóhelyek közti kapcsolati háló erősítése, ami a köztük lévő kapcsolatok, bizalom, információáramlás, együttes projektek fejlesztését jelenti, horizontálisan segítve a tudás terjedését, és az ezen alapuló fejlesztéseket.

Ezt ki lehet egészíteni azzal, hogy a már kialakult „összeszerelő ország” adottságaira is lehet alapozni. Az egyoldalúan az olcsó munkaerőre épített gazdaságpolitika következtében sok leányvállalat telepedett meg az országban, amelyek az alacsony hozzáadott értékű munkákat (a termelést és szerelést) telepítették az országba, és otthon hagyták a piackutatás, stratégia alkotás, kutatás-fejlesztés, tervezés, marketing, kommunikáció, pénzügyek, kereskedelem magasabb hozzáadott értékű munkáit. A munkaerő képzettségi szerkezete is ehhez igazodott. A hazai leányvállalatok bérversenyben vannak olcsóbb régiókkal, és érdekük a hozzáadott érték termelő képességük fejlesztése. Általában is érdemes ösztönözni a magasabb hozzáadott értékű munkák Magyarországra telepítését (műszaki-technológiai fejlesztések). És támogatni lehetne az ezekben beszállító hazai vállalkozások fejlődését, felkészülését, hogy a beszállítóvá váló vállalkozások ezen keresztül kapcsolódjanak be a nemzetközi gazdaságba.

4. Szociálpolitika alapú fejlesztések: kitanulni a szegénységből

Magyarország számára, ha az országba a lakóit is beleértjük, akkor a szociálpolitika központú megoldás a legégetőbb. Ez ad megoldást a sűrűsödő társadalmi konfliktusokra és a felzárkózásra, azonban a politikai elit és az ország erre van a legkevésbé felkészülve.

Az „erős állam” kifejezésnek az oktatás terén ma negatív jelentése van. Az iskolák ma szenvedik az erős államot, mert elveszítették az autonómiájukat. A tudásalapú társadalom „erős állam” politikája nem az autonómiákba való részletes beavatkozást jelenti, hanem a célok széleskörű társadalmi vitán alapuló kijelölését, a feltételek biztosítását és a célhoz vezető intézményes eszközök kialakítását. Ez egy mindenki számára egyenlő mobilitási esélyt teremtő szociálpolitika és oktatás lenne, amely alulról szélesíti a tudásalapú társadalomban dolgozni tudó középosztályt szociálpolitikával, oktatással és aktív munkaerő-piaci megoldásokkal.

Az oktatásról

Az oktatásra hat a demográfiai helyzet is.

- ◆ A középiskolákban és az egyetemeken lecsökkent a diákok száma, így kihasználatlan kapacitások maradtak a magasabb minőségű oktatásra. Az ezekben az intézményekben tanuló gyerekek többsége középosztálybeli vagy annál jobb módú rétegekből származik, amelyekben alacsony a gyerekek száma. A csökkenő gyerek-számot szenvedik a felsőoktatás, és szenvedik majd a nyugdíjrendszer is, mert mindez a módosabb, érték-előállító, adófizető középosztály csökkenését is jelenti.
- ◆ A társadalom szegényebb rétegeiben magasabb a gyerekek száma, így a közeljövőben egyre több gyerek szegény, képzetlen családban születik. Az ő beilleszkedésüket a mai közoktatás nem tudja megoldani, ami a tudásalapú társadalom szempontjából különösen súlyos problémát jelent. Régen az ipari munka alján sok

egyszerű betanított munka volt, a tudásalapú társadalomban nincsenek ilyen munkák: megfelelő képzettség nélkül nem lehet beilleszkedni a munka új világába. Ha nem teszünk valamit, akkor a tudás világából kimaradó és dolgozni nem tudó széles réteggel kell együtt élni. Az aktív korú lakosság 30-40 %-a ebből a rétegből toborzódik, amelynek tagjai nem vesznek részt az értékek előállításában, többnyire segélyre szorulnak és tudás hiányában nem tudnak a közéletben sem részt venni. Vagy egy növekvő konfliktushelyzetre kell berendezkedni, vagy segíteni kell az itt született gyerekeket, hogy „kitanulhassanak” a szegénység világából. A konzervatív megoldás nem tudja kezelni ezt a problémát. A családi adókedvezmények ott segítenek családokon, ahol van munka és adó. E területen rasszista cigányozó hangok is megjelennek, ezek azonban csak elfedik a problémát. Ma Magyarországon négymillió ember él a létminimum alatt, és a cigány lakosság körülbelül 700.000 ember. A cigányok többsége ezen a szinten él, de a probléma a számokból láthatóan nem cigány kérdés. A közoktatás nem tudja kezelni a szegénységből eredő hátrányokat: a gyerekek és családjaik szegénysége túl sok esetben ellehetetleníti a tanítást. Ma Magyarországon a gyerekek mintegy 35 %-a komoly nélkülözésben él, és e tekintetben nemzetközi összehasonlításban is rosszul állunk.

- ◆ Növelni kell az oktatásra fordított kiadásokat, de ugyanolyan fontos az oktatás egyenlőbb minőségének kialakítása. Például a magyarországi alapiskolát végzetek szövegértési eredményét nagymértékben meghatározza, hogy az ország melyik részén jártak iskolába, ami mögött jelentős részt szegénységi problémák rejlenek. A magyar közoktatás erősen hozzájárul a társadalmi különbségek újratermeléséhez. Nemzetközi összehasonlítás is megmutatja (5. táblázat), hogy lehetséges az iskolák közötti különbségek csökkentése.

5. táblázat

Iskolák közötti egyenlőtlenségek összehasonlítása

Iskolák közötti egyenlőtlenségek	Finnország	OECD átlag	Magyarország
Jól teljesítő, jó státuszú iskola	6%	20%	32%
Rosszul teljesítő, rossz státuszú iskola	4%	18%	25%
Iskolák közötti variáció matematika eredményekben	5%	37%	63%

Forrás: OECD, PISA 2012, Results: Excellence through Equity – Giving every student the chance to succeed 2013 (Pogátsa 2016)

- ◆ Az iskola néha egyenesen maga okozza az egyenlőtlenségeket azzal, hogy a különböző kultúrával érkezett gyerekek között eleve ragsort állít fel, s az egyiket értéktelennek nyilvánítja. Az oktatást érdemes lenne a mindenkori lemaradó iskolák fejlesztésére koncentráltan végezni. Megszabható a szükséges kimeneti teljesítmény az egyes iskolatípusokhoz, illetve évfolyamokhoz, és megmérhető a kibocsátás teljesítménye. Ez alapján megtudható, hogy hol van beavatkozásra szükség, és az oktatáspolitikát a mindenkori lemaradó 10-20%-ra koncentrálna. Ezeket az iskolákat kell feljebb hozni oktatási, módszertani segítséggel, szociális munkával, speciális és külön megfizetett tanári segítséggel, ellenőrzéssel. Mindaddig kell ezt folytatni, míg az iskola el nem éri a meghatározott standardokat. Aztán ismét meg kell találni a lemaradó 10-20%-ot, és fokozatosan ki lehet alakítani, hogy a közoktatás mindenütt egyenlő és növekvő esélyeket adjon. Ez a modell működik Finnországban. E

megoldás megszünteti az iskolai szegregáció problémáját is. Ha mindenhol azonos színvonalú oktatást kapnak a gyerekek, okafogyottá válik az a félelem, hogy a szegényekkel, cigányokkal együtt tanuló gyerekek hátrányt szenvednének, és megmaradhat a szabad iskolaválasztás lehetősége is.

- ◆ A problémát még fokozza, hogy a tanulással kapcsolatos egyenlőtlenségek már az iskola és az óvoda előtti időszakban kialakulnak. Minél korábban be kell avatkozni, ez viszont szociálpolitikai eszközöket is igényel: szociális munkásokat, egész napos iskolákat, kollégiumokat, iskolai étkeztetést, lehetőségeket kell biztosítani, ahol az anyák már a kisgyerekekkel tanulhatnak, részt vehetnek korai szocializációs hatások szervezésében.
- ◆ A gyerekszegénység felszámolása is tudástársadalmi elem. Az oktatási problémára ráfónódott a szociális probléma: ahol a gyermek éhezik, ott nehéz hosszabb távon gondolkodni a társadalmi kiemelkedésről. A GDP arányos szociális kiadások tekintetében is le vagyunk maradva.
- ◆ Segíthet a feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése, mert leveszi a rövid távú anyagi gondokat a családok válláról, és a felszabaduló energiák tanulásra fordíthatók.
- ◆ A kormány „munka alapú társadalom” célkitűzése nem teremtette meg a tudás-alapú munkát, de az ipari munkát sem: a munka jelszavával csak a szociális segítetés visszaépítését eredményezte. Emberek kerültek hátrányosabb helyzetbe, mert olyan térségben laktak, olyan a kapcsolatrendszerük és a végzettségük, hogy nem kaphatnak munkát. A közmunka csak annyiban tekinthető értékteremtő munkának, amennyiben gátolja a munkaerő leépülését.

Az új munka készségei és az oktatás előtt álló kihívások

A terjedő tudásmunka is új igényeket támaszt a közoktatással szemben.

A tanulás képessége. A tudásalapú munkához a megfelelő tudást meg kell szerezni, de a tanulás képessége előbb van logikailag, mint a tanulás és a tudás (hiszen ha valaki nem tud tanulni, nem is tanul, és nem lesz tudása), ezért előbb ezt, azaz a tanulni tudást kell megtanítani, a tanulás képességét kell kifejleszteni.

Ki kell mondani, hogy tanulás nélkül nincs tanítás: minden tanulás a tanuló munkája saját készségeinek a fejlesztésén, ezért a pedagógiának a tanulói aktivitásra kell építeni. Amit a diák cselekszik, azt tanulja meg. Ha a cselekvése tananyag memorizálása és felidézése, akkor ezt a képességét fejleszti ki. De a munka nem memorizálás, a munkában problémákat kell megoldani.

A szükséges ismeretek is változnak, ezért az iskola nem képes az egész életre való ismeretek átadására. Ez ismét arra mutat, hogy a korszerű ismeretek mellett az önálló tanulás képességét is ki kell kialakítani. A közoktatás, ha csak egy konkrét szakmára képez, akkor az így kiképzett munkaerő rugalmatlan és kiszolgáltatott a munkaerő piacon. Ha a szakma elavul vagy a munkaadó elmegy, a munkavállaló önálló tanulás nélkül nehezen tudja átképezni magát. Manapság ez egy életpálya alatt sokszor megtörténik.

Problémamegoldás. A tudásmunkás problémák megoldásával keresi a kenyerét. A világ és a problémák bonyolultabbá válásával a problémamegoldás is kollektív formát ölt. Míg ez korábban a tulajdonosok vagy a menedzsment dolga volt, mára ez is megváltozott. Korábban a problémamegoldás gondolkodási fázisai, úgy mint elhatározás (hova akarunk eljutni), a problémához tartozó tudások összegyűjtése, az alternatív javaslatok kidolgozása és a döntés a vezetők dolga volt (de Bono 1997), és a dolgozókra csak a végrehajtás maradt. Napjaikban a magas fokú specializáció miatt az egész folyamatban együtt kell működni. Ezért nem csak a

végrehajtás készségeit kell kialakítani, hanem az önálló és a közös problémamegoldását is. Ezért a pusztán ismeret visszaadásra orientált oktatás mellé a gondolkodás tanítását is erősíteni kell az iskolának.

Alkotó munka, kreativitás. Az innovációs versenyben kiemelkedő szerepe van a kreativitásnak. A kreativitás oktatási és társadalmi feltételei fejlesztethetők. A kreativitás egyik legfontosabb külső feltétele a fizikai és lelki biztonság.

Proaktivitás. A mai dolgozónak önállóan és kezdeményezően kell dolgozni és nem várhat a vezető részletes utasításaira. Kell a kezdeményező szellem, a kritikus gondolkodás és a döntés képessége. Az oktatásnak továbbra is feladata marad az ismeretek átadása, de az önálló kutatómunkára, értékelésre, véleményalkotásra, megoldások keresésére is fel kell készíteni.

A kooperáció képessége. A tudásmunka döntően csapatmunka, tudások kombinálása a közös megoldás érdekében. Ez a másokra való odafigyelést, a moderált kommunikációs keretek ismeretét és betartását igényli. A mi iskoláinkban ritka az, amikor a diákok egymást erőforrásnak tekintik. Gyakran inkább versenyeztetik őket a jobb jegyekért, a tanár figyelméért, pedig a csapatmunkában a belső verseny káros, mert gátolja az erőforrások megosztását.

Kommunikáció idegen nyelveken. A munka nemzetközi téren történik, elengedhetetlen, hogy tudjunk kommunikálni egy vagy akár több idegen nyelven.

Széles látókör és átfogó kép a világról. A magasabb hozzáadott értékű tevékenységek, például a piackutatás, a stratégiai gondolkodás, a szervezetfejlesztés, a tervezés, a kutatás fejlesztés, a pénzügyek, a marketing stb. széles látókört és sokrétű tudásokat igényelnek a társadalomról is. A globális világban szükség van a világról, gazdaságról és kultúráról szóló ismeretekre. A csak a szakmai képességekre felkészítő oktatásból nem kerülnek ki ilyen felkészültéggű emberek, pedig a nagyobb értékű munkákat ott végzik, ahol az oktatás felkészít ezekre.

A szűk munkaadói érdeknél átfogóbb a társadalom érdeke

A tudásalapon strukturálódó világban a fentiek stratégiai képességek. A magyar oktatás azonban rabja az iparkamara által szorgalmazott rövidlátó stratégiának, amely csak az ipari munka képességeire kíván felkészíteni. Ezzel árt az iparnak is, mert így csak az olcsó munkát képes fogadni. A vállalkozások szeretnék azonnal használható munkaerőt kapni a társadalom költségén. Ez a szemlélet ront az ország innovációs potenciálján, mert a munkaerő igények ideiglenesek, így nem is motiválnak a munkaerő fejlesztésére. De ha megszűnik a munkahely vagy a szakma, akkor ismét az egyén költsége lesz, hogy újra munkát vállalhasson. A dolgozó nem egyetlen szervezetben, nem ugyanazon a munkahelyen dolgozza le az életét (és ezt a munkaadók se gondolják), ezért folyamatos alkalmazkodásra, megújulásra kell felkészíteni. Ez nem közvetlen munkaadói érdek, és hiba lenne a társadalom szélesebb felelősségét szűk, rövid távú munkaadói érdekeknek alárendelni.

A globális gazdaságban leszűkült a nemzeti kormányok mozgásterét. A hagyományos tőke szabadon áramlik. Közben a humán tőke szerepe nő, és ennek fejlesztésében a nemzeti kormányoknak döntő szerepük van. Vannak országok, amelyek ezt pár évtizede felismerték, s már élvezik az innováció anyagi előnyeit is; tudják, hogy az oktatás a legfontosabb stratégiai beruházás. Magyarország, úgy tűnik, nem tart lépést ezzel a trenddel. (6. táblázat)

Sajnos a lemaradásunk akkor is tetemes lenne, ha a GDP arányos ráfordításokban utolérnénk a nyugat-európai szintet, mert a GDP alap nagyobb Nyugat-Európában. Mindenesetre az utolérés érdekében első körben legalább azt meg kellene célozni, hogy Magyarország a GDP-ből magasabb arányban fektessen be az oktatásba.

6. táblázat

Oktatási ráfordítások a GDP arányában Nyugat-Európában és Magyarországon

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Magyarország	4,51	4,95	5,06	5,83	5,33	5,33	5,33	5,17	5,0	5,06	4,78
Nyugat-Európa	5,66	5,77	5,94	6,1	6,05	5,94	5,83	5,77	5,88	6,38	6,38

Forrás: Eurostat (Pogátsa 2016)

A tudásalapú társadalom politikája

Az emberekbe történő beruházás gazdasági beruházás is. A tudásalapú társadalom fő tőkéi a tudás és a társadalmi tőke. Ezeknek a hordozói az emberek és az emberek közti viszonyok. A tőke fejlesztése ezért az emberi erőforrás fejlesztését is jelenti. A gazdaság és az emberek fejlődése nem két egymást nehezítő, hanem egymást erősítő tétel. Az oktatásra, szociálpolitikára, egészségügyre fordított pénz nem keletkezhet maradékelven.

Az alapkérdés a régi: birtokolják-e az emberek az életükhöz szükséges feltételeket? Régen ez anyagi feltételeket jelentett. Ma az egyenlőtlenségi rendszer egyre inkább tudás termeszető. A felszabadító, az elidegenedést csökkentő logika megmaradt. Az emberek legyenek birtokában az életükhöz szükséges feltételeknek. Ez a szabadságuk alapja. Ma a tudás megszerzésének egyenlő feltételeit kell kialakítani. Ez is beruházó politika. Nemcsak egyéneknek, rétegeknek teremt jobb esélyt, hanem az egész országnak.

Esélyteremtő jóléti állam. Az emberi tőkébe való beruházásnak növelni kell a középosztályt. Létszámban, biztonságban, anyagi függetlenségben és tudásban. A középosztályt a szegényebb rétegek mobilitási esélyeinek növelésével kell gyarapítani. A tudásalapú társadalom állama esélyteremtő jóléti állam. (Pogátsa 2016)

Magasabb hozzáadott érték. Az erősödő középosztály hatására több ember képes magasabb hozzáadott értékű munkát végezni. Ez magasabb béreket is jelent. A magasabb bérek keresletet teremtenek más vállalkozásoknak, így fejlődik a gazdaság. A növekvő bérek magasabb adóalapot jelentenek, így az állami adóbevételek is stabilizálódnak. A középosztály alulról való feltöltődésének hatására kevesebb lesz a segélyre szoruló.

Munkademokrácia. Az esélyteremtő jóléti állam és a magasabb bérek nem jönnek létre piaci automatizmusokon. Ki kell alakítani állami közreműködéssel a munka világában olyan érdekharmónizáló mechanizmusokat, amelyek a dolgozókat és a tőkések egyaránt érdekeltté teszik a termelékenység növelésében, és amelyekben a dolgozók is vállalják, például tanulással, a termelékenység növelését, az ebből eredő nyereséget pedig elosztják a bérek és a profit között.

Társadalmi egyeztetési folyamatok. A társadalmi döntés-előkészítés kiterjedt rendszerét is fel kell építeni; a tudásalapú társadalomnak ez a jellemző működésmódja. Eredményeként jobb döntések, tájékozottabb, felelősebb, szolidárisabb szereplők jönne létre, erősödik a társadalom szövete, ami szintén összetevője a társadalmi tőkének.

Szabályozott munkaerő piaci megoldások. Ma munkaerőhiány van mind a magas minőségben dolgozó vállalkozásoknál, mind a feketén foglalkoztatott, létminimum alatti tömegek kizsákmányolt munkájával dolgozó cégeknél. A minimálbér folyamatos és tervezhető emelésével és az átképzések támogatásával az alacsony hozzáadott értékű munkahelyekről át

kell áramoltatni a munkaerőt a magasabb hozzáadott értékkel dolgozó munkahelyekre. Ezt támogatja a feltétel nélküli alapjövedelem hatása is.

Feltétel nélküli alapjövedelem. A mindenkinek járó feltétel nélküli alapjövedelem megnöveli mindenki, a középosztály, a gazdag és a szegény szociális biztonságát. És mert mindenkinek egyformán jár, növeli a társadalomban a szolidaritást. Ezen a szolid, de biztonságos alapon új perspektívák nyílnak a mobilitásra, tanulásra, munkahelyek változtatására. A biztonság lecsökkenti a dolgozók kiszolgáltatottságát, ezért kiszorítja a csak a pusztán kizsákmányoláson alapuló munkát. A szolidaritás a tudásalapú társadalomban termelőerő, mert az erőforrások megosztása, a tudások kombinációja adja az új értéket. A nem szolidáris társadalmak lemaradnak; a szolidaritás a progresszív politika.

Egyenlő esélyteremtő oktatás. Az ország bármely részén lévő iskolában azonos és egyre magasabb minőségű oktatást kell kapnia minden gyermeknek. A lemaradó iskolák felzárkóztatására plusz erőforrásokat biztosít az állam. Az egyenlő esélyteremtés az oktatás és a szociálpolitikai eszközök szoros integrációját igényli. Az új tudástársadalmi szükségleteknek megfelelő ismereteket és készségeket kell kialakítani.

Magas újraelosztás. Ne a szegény támogassa a gazdagot! Az esélyteremtő állam beruház az emberi tőkébe, de ehhez bevételekre van szüksége. Progresszív, többkulcsos személyi jövedelemadó rendszert, vagy adót kell bevezetni, és a maradékot meg kell fordítani. Csak ha kialakult az erős középosztály, amely versenyképes munkát tud végezni és megtermeli a szükséges jövedelmeket, és csak ha kiépült az esélyteremtő oktatás, ha rendbe tettük az egészségügyet, akkor költözzön a kormány, akkor építsünk stadionokat, akkor pályázzunk olimpiára, akkor építsünk presztízsbetűzéseket.

Antikorrupció és elitcsere. A magas újraelosztás adófizetési hajlandóságot is feltételez, ezt azonban aláássa a korrupció, a rendszerváltás után kialakult gazdasági-politikai elit. Az antikorrupciós politika elit cserét is igényel. Nem szívesen fizetnek az emberek adót, ha azt gondolják, hogy elloppják. Az esélyegyenlőségek kiépítése lecsökkenti a mindennapi korrupció kényszerét, de meg kell teremteni a magas – „felvilági” – korrupció leküzdésének feltételeit is.

Új középosztály politika. A régi baloldali munkásbázisa lecsökkent, és ez a csökkenés, amely szorosan összefügg a tudásalapú gazdaság kialakulásával, válságba hozta a baloldali pártokat is. A szakmunkás ma már szintén tudásmunkás, és az új egyenlősítő politika szövetségesei a tudásmunkások. A fizikai dolgozók és a tudásmunkások egyaránt érdekeltek a tudásalapú fejlesztésekben. Az alsó osztályok felemelése pedig az egész ország szellemi és gazdasági képességeit növeli.

Társadalmi konszenzus és vita a tudástársadalomról. A tudásalapú társadalom komplex, integrált rendszer. Látványosan az oktatás, de az összes felsorolt (és fel nem sorolt) tényező együttes fejlesztését igényli. Mindez alapvető változásokat jelent a mai politikában, mivel ellenkező irányba mutat, mint a rendszerváltás utáni összes kormány neoliberais politikája. A váltás türelmes vitákat, tájékoztatást, a program fokozatos továbbfejlesztését igényli, ezért is kell széles társadalmi vitára bocsátani.

Irodalom

- Bono, Edward de (1997) *Tanítsd meg önmagadat gondolkodni*. Budapest, HVG.
- Domschitz Mátyás (2012) *Társadalmi tőke a kommunikáció participációs modelljével*. In: Bajnok Andrea – Korpics Márta – Milován Andrea – Pólya Tamás – Szabó Levente (szerk.) *A kommunikatív állapot*. Budapest, Typotex.
- Domschitz Mátyás (2012) *Kommunikatív tőke*. Budapest, Századvég 66. szám.
- Domschitz Mátyás (2013) *El vagyunk havazva*. Budapest, Typotex.
- Habermas, Jürgen (1994) A cselekvésracionális aspektusai. In: Jürgen Habermas (1994) *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Atlantisz Kiadó.
- Horányi Özséb (2007) Függelék: A kommunikáció participációra alapozott felfogásáról. In: Horányi Özséb (2007 szerk.) *A kommunikáció, mint participáció*. Budapest, AKTI – Typotex 2007.
- Pogátsa Zoltán (2016) *Magyarország politikai gazdaságtana – Az északi modell esélyei*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Rawls, John (1997) *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris.
- Sen, Amartya (2003) *A fejlődés mint szabadság*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Sveiby, Karl Erik (2001) *Szervezetek új gazdagsága: a menedzselt tudás*. Budapest, KJK – Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
- Tamás Pál (2007) A tudásalapú társadalom állapota Magyarországon 2015-ben. Budapest, *Pénzügyi szemle* 52. évf. 3–4. sz.
<http://www.matarka.hu/marclist.php?fusz=29470> (letöltés: 2017. október 12.)